

מלחמה רבה על-לא-דבר פרקי זיכרונות

אברהם אדרת

רשמה: רותי סופר

בשנת 1951 עברה תנועת 'הקיבוץ המאוחד' משבר קשה. על רקע מחלוקת בדבר הזיקה האידאולוגית והמעשית של הקיבוצים לברית-המועצות הקומוניסטית מזה, ולמערב הקפיטליסטי מזה, נוצר בתוך הקיבוצים פילוג עמוק שחילק אותם לשני גושים גדולים ולוה בעימותים קשים. קיבוצים התפצלו, קיבוצים חדשים הוקמו, והחברים עברו על מיטלטליהם לקיבוצים אחרים. משפחות נשברו, וחברי האתמול הפכו אויבים. כתוצאה מן המשבר קמה תנועה קיבוצית חדשה – 'איחוד הקבוצות והקיבוצים'. טראומת הפילוג ליוותה לאורך שנים את דור המייסדים, וזמן רב עבר עד שהתפוגגו המרירות והאיבה, ועד שנחלצו הקיבוצים הנפגעים מהמשבר החברתי והכלכלי שאליו נקלעו.¹ ד"ר אברהם אדרת (תרע"ד-תש"ס), שהיה בין מייסדי קיבוץ בית השיטה, עזב יחד עם קבוצה נוספת של חברים את קיבוץ-ביתו, ועבר לקיבוץ איילת-השחר. במשך רוב שנותיו עסק אברהם אדרת בחינוך, ובמשך שנים רבות היה מורה לספרות חז"ל באוניברסיטת חיפה ובסמינר אורנים ומאנשי הרוח המובילים בתנועה הקיבוצית.

כעשר שנים לפני פטירתו גולל אברהם אדרת את זיכרונותיו באוזני תלמידתו רותי סופר. הדברים המובאים כאן כלשונם, נאמרו במבט לאחור של מי שהיה בעין הסערה. בהמשך מובאת רשימה קצרה המשלימה את קורות חייו.

* קטעים מתוך: רותי סופר, התהליך לפני – סיפור חייו של אברהם אדרת, אדם, מחנך, מורה ואיש ספר, ספר שטרם ראה אור.
1 ראו: א' לפיד, 'הקיבוץ', הספרייה הוירטואלית של מט"ח.

זרעי פילוג

בית-השיטה 'של מעלה' ו'של מטה'

סיפור אחד קטן ונשכח, שחשיבותו האידאית רבה, התרחש בראשית הקמתה של בית-השיטה. זהו אחד מאותם סיפורים הטומנים בחובם את זרעי חורבנו. היה זה בשנת תרצ"ה, שנים אחדות טרם הפילוג. על הפרק עמדה שאלת עלייתה של 'קבוצת החוגים' על הקרקע, אל 'המעין' שעל אדמות בית-השיטה. נתגלע ויכוח בדבר מיקומה המדויק. כלומר, על הפרק עמדו אז שתי אפשרויות. הצעה ראשונה גרסה שיש להתיישב במדרון, מקום משכנה של בית-השיטה כיום; הצעה שנייה העדיפה את ראש הגבעה של אותו מדרון, זה הקרוב יותר למקום משכנו הנוכחי של מושב מולדת, השוכן מעבר לגבעה. רוב חברי בית-השיטה צידדו בהתיישבות 'למעלה', בראש הגבעה, גם בשל יופיו של המקום. מיעוטם ביכרו את 'למטה' – כך כונו שתי ההצעות. לצורך דיון והכרעה בעניין, התקיימו כנסים אחדים בקבוצתנו, ולבסוף נטו רוב הדעות לטובת ההתיישבות 'למעלה'. זו הייתה גם דעת אנשי הביטחון באזור מסיבות מובנות, בשל היתרון האסטרטגי שייתן תשקיף טוב על הסביבה ואפשרויות הגנה יעילות יותר.

כנגד הכרעת הרוב בתוך היישוב, התייצבה באופן מפתיע דווקא מזכירות 'הקיבוץ המאוחד'. בנחישות בלתי מובנת התעקשה: 'למטה' ויהי מה! כל זאת – היום ניתן לומר בלא היסוס – מנימוקים שוליים ופעוטי-ערך. מתחו קברניטי התנועה קו דמיוני על מפת הארץ, לאמור: עין-חרוד, תל-יוסף, בית-השיטה, שדה-נחום, ופסקו: על פי קו זה יישרו כל יישובי התנועה קו! כך הוא רצון התנועה, וחסל. לא עזרו השאלות הנוקבות בדבר השיקול הטופוגרפי, הסיכון הביטחוני הכרוך בתנאי שטח נחותים ועוד כהנה, ואשר על כן, אך טבעי הוא לדון במיקום כל יישוב לגופו. רק כך פסקה התנועה! ובאשר תל-יוסף ועין-חרוד כבר ישבו במקומם הקבוע, נכפה על פי זה הר כגיגית אף מיקומם של בית-השיטה ושדה-נחום. נתגלע ויכוח חריף בין חסידי ה'למטה' לבין חסידי ה'למעלה', כאשר הראשונים הם בדעת מיעוט.

ואז יצאה החלטה מוזרה עד מאוד, בצורת 'גילוי דעת' ממזכירות הקיבוץ, שחבריה היו במיעוט, וזה תוכנה: כל המתנגד ל'למטה' – כמוהו כמתנגד לקיבוץ ודורש רעתו! וכיון שזכתה החלטה זו לתמיכה וגיבוי גמורים של מזכירות התנועה, שוב לא העז איש לערער כנגדה. ובין כה וכה נכפה הרוב על ידי המיעוט, והוכלמה

הדמוקרטיה. ו'מעשה אבות סימן לבנים' מאז ועד היום. הרצפליד צידד – 'למעלה'.
מכז ענייני הביטחון בגוש צידד – 'למעלה'. כל אנשי המרכז החקלאי פסקו –
'למעלה'. ורק מזכירות הקבוץ החליטה – 'למטה'! וכל כך למה? יען כי צריך 'לישר
קו'!...

ואכן, לא יאומן כי יסופר, כל שהרים ידו בהצבעה לטובת ה'למעלה', מיד הוצא מן
הרשימה ונאסר עליו 'לבוא בקהל'. הוכרז כ'אלמנט בלתי רצוי' ונדחה מכל
פעילות רעיונית-חינוכית בקיבוץ, ובכלל זה, דרך משל, האפשרות לקחת חלק
בסמינרים של התנועה, כשליח מטעם הקיבוץ. כך זוכרני, שעוד בשנת תרצ"ה
נבחרתי על ידי אספת הקיבוץ להשתתף באחד מן הסמינרים הרעיוניים, אך
'נמחקתי' בעוד מועד מן הרשימה... לשאלתי, על מה ולמה מחקוני, והלא נבחרתי
ברוב קולות להיות בין היוצאים, נענית: 'הממ, ישנו כאן עיכוב טכני, לא מהותי...
אי הבנה... נראה לשבצך ברשימת הסמינר הבא'... הסמינר הבא לעולם נותר
'הסמינר הבא'... כך הפכה דעתו של אדם על פי השקפת עולמו, ולו בעניינים
היותר פרוזאיים, להיות לאבן נגף בחייו! כן, קשה להאמין, קשה להאמין!

גם אריה זיכרונו לברכה [=אריה בן גוריון, שנשאר בבית השיטה], רעי הטוב, היה
בין אלה 'מן העבר השני'. שנים לאחר מכן, כל אימת שהיינו נפגשים, היה סח לי:
'אברהם, דע לך, בכל פעם שמדריך אנוכי טיולים בסביבתנו, ועולה על הגבעה הזו,
הריני מהרהר ביני לביני בעצב: כמה שוטים היינו אז! כמה שוטים...'

זה הסיפור וזה שברו: אין הדבר אפשר לחיות חיים של שותפות-אמת באווירה
שכזו ובמודוסים מעין אלה. לעולם לא יצלח הדבר. כל ערכה של שותפות כזו בטל
מעיקרא. במקום שישנם כפייה ושרירות לב – מסתתמים מעיינות היצירה,
מסתלקת האחוה, נעלם האדם ואיננו...

היישוב הקומוניסטי הגדול בארץ

הבה אספר לך בתור דוגמה עוד סיפור מדהים מראשית חיינו הקיבוציים. היה זה
בשנת תרצ"ט, חודשיים בלבד טרם פרוץ מלחמת העולם השנייה. בחודש תמוז
של אותה שנה נתכנסה מועצת הקיבוץ המאוחד בקיבוץ נען. את הכניסה למועצה
פיארה תערוכה גדולה, שעמדה בסימן ציון הנפש האלף בקיבוץ יגור. מעל
לתערוכה התנוססה לה כתובת חגיגית באותיות של קידוש לבנה: 'היישוב

הקומוניסטי הגדול בארץ! והנה, במהלך המועצה, נשא יהודה שרת, ממייסדי יגור, שהיה ממחייבי האיחוד, דברים כנים ונרגשים על דבר איחוד התנועה הקיבוצית. וכה אמר: 'חברים! בטרם אפתח את דברי, מוכרח אני להעיר בעניין המעיק עלי מאוד מאוד. זו העובדה התמוהה, שלקיבוצי שלי העניקו את הכותרת: 'ישוב קומוניסטי! הֵכָה דלוננו, עד שאין לנו כבר שם משלנו?? תקראוהו ישוב קיבוצי, יישוב שיתופי, יישוב חלוצי. אך על מה ולמה נלך ביום חגנו לרעות בשדות זרים?!'...

קפץ יצחקלה טבנקין, מנהיג הקיבוץ המאוחד ממקומו, וצעק: 'אתה לא תלמד כאן כיצד לכתוב כותרות!' הרכין יהודה שרת ראשו מפני הכבוד ואמר: 'יצחק, מורי ורבי, דברים הרבה למדתי ממך, אבל לא אוכל למחול על הדבר היותר עצמי לי, על שמו של ביתי!' קם יצחק ועזב את הישיבה בכעס. אותו היום לא נתכנסה עוד ישיבת המליאה, עד לאחר שנתפייס יצחק טבנקין.

והנה, שווי בנפשך, פשוט לא ייאמן – כל הדין ודברים הזה, ובכללו הערתו של יהודה שרת – נמחקו מן הפרטיכל!... ולבד מזאת, הלוא חלפו שנים רבות מאז, והביאו עמן תמורות כבירות. והנה משך כל השנים הללו, ובמיוחד מאז קריסת מה שהיה בעבר ברית-המועצות, לא שמעתי שיקום אחד מהללו המנהיגים, 'אנשי הרוח', ויאמר: 'טעינו! סליחה ומחילה, שגיננו!' אין זו בושה לשגות, אך זהו בהחלט ביטוי לחולשה ואובדן דרך שלא להודות בכך! מלבד זאת, יש בה בהודאה גם ביטוי נאצל של ענווה וישרות הלב, של גדלות אמת. ולא הוא! לא קם איש מבינינו לעשות חשבון נפשו הציבורי. הדבר הזה, הוא מאיים על קיומנו, כן כן, מאיים על עצם קיומנו...

השעה אינה כשרה

סיפור אחר, שהוא בעל חשיבות עקרונית גדולה, התרחש אף הוא באותה מועצה מפורסמת בקיבוץ נען. המתנגדים לאיחוד, ובראשם יצחק טבנקין, נימקו את התנגדותם בטענה ש'השעה עדיין איננה כשרה לאיחוד!' ימים תמימים נמשך הוויכוח בין המחייבים לשוללים, כאשר הכול נרשם בפרטיכל עב-כרס. והנה, באחת מן הישיבות, התנשא ממקומו צעיר גבה-קומה ובלתי-מוכר וקרא בהתרגשות, בעברית שאיננה רהוטה: 'שומע אנוכי כל העת – השעה אינה כשרה, השעה אינה כשרה. למען השם, על מה הנכם מדברים באמרכם שהשעה אינה

כשרה? וכי נתתם אל לבכם את העומד להתרגש על אירופה והעולם, ובייחוד על העם היהודי בנכר, בעוד חדשים מעטים?! אמר דברו והתיישב נסער. שמו של אותו צעיר היה גיורא יוספטל, לימים בעלה של סנטה יוספטל.² לפני מלחמת העולם השנייה שימש גיורא כנציג תנועות הנוער בפני השלטון הנאצי [בגרמניה]. על שום כך ידע האיש 'מבפנים' דברים אחדים שאחרים מבחוץ, כמותנו, לא ידעום. אשר על כן, רבתה פליאתו על טענת החברים ש'אין השעה כשרה' לאיחוד ואימוץ כל הכוחות. והנה, כמה נורא, גם דבריו אלה הגורליים כל כך – נמחקו מן הפרטיכל! וכל זאת כאשר קול ענות מלחמה כבר ריחף בכל מוראו בחללו של עולם!...

במחנות העקורים בגרמניה

שנת שליחותי בגרמניה הייתה עבורי שנה רבת-חשיבות. היה זה עם תום מלחמת העולם השנייה, בשנת תש"ו, ואני אז כבן עשרים וחמש, נשוי ואב לשניים, בקיבוץ בית-השיטה. תשאלו, איך הוא שנבחרתי להיות שליח, לעבוד במחנות העקורים בגרמניה, עם שארית הפליטה? ובכן, שנים קודם לכן הדרכתי במסגרת תנועות הנוער במקומות שונים בארץ. כך רכשתי אותו ניסיון, שכה נצרך בשליחות מעין זו – להביא לפני הפליטים הצעירים, מוכי המלחמה, את בשורת החיים המתחדשים בארץ-ישראל. היה בכך אתגר עצום עבורי, ואני התייצבתי למשימה בכל לבבי ובכל נפשי. האמת ניתנת להיאמר, שארגון המפעל כולו היה בצורה מרושלת למדי. בעצם, איש לא ידע אל נכון מהו שנתבע מאתנו שם, במה נפגוש, ומה יהא עלינו לעשות. רק זאת נאמר לי, שיהא עליי ללמד ידיעת הארץ לנוער. ובכן, הגעתי למינכן ונתקבלתי בשמחה.

[...] הדבר הקשה מכל עבורי היה מארת הפילוג בתנועות הנוער, שאותותיו ניכרו אף בקרב הצעירים האומללים, שרידי חרב, שארית הפליטה, ועוד ידובר על כך להלן. כזכור, נשלחתי לעיר רוזנהיים לעבוד בבית יתומים ענק, קסרקטין נאצי שהוחרם עבור תנועות הנוער שלנו. הסתופפו בו מאות רבות של ילדים יתומים, שנאספו כביצים עזובות מן הגטאות וממחנות הריכוז וההשמדה, מכל רחבי אירופה העשנה. הבית היה בן חמש קומות. מה רבה הייתה תדהמתי כאשר

2 חברת קבוץ גלעד מזכירת איחוד הקבוצות והקיבוצים וחברת הכנסת השלישית מטעם מפא"י והכנסת השמינית מטעם מפלגת העבודה.

גיליתי, כי כל קומה הייתה שייכת ל...תנועה אחרת! כל תנועה 'התבצרה' לה בפני עצמה באחת הקומות – על סיסמאותיה, מנשריה, אותותיה ודגליה. הבה נזכורה – החניכים, יתומים היו ששרדו מן השואה!! והנה, היו הילדים מתגודדים בפתח הקומה, בחדר המדרגות, שבויים מן הבוקר עד הערב בוויכוחים מחרישי אוזניים, שסופם לעתים מזומנות קטטות והחלפת מהלומות, ר"ל, וסביב איזה עניין נסבו? תנועתו של מי טובה וחשובה יותר!... רואה הייתי אותם בכך, ולבי נשבר בקרבי. הרי לך, ילדים רכים בשנים, שאך זה עתה איבדו את הוריהם, את כל משפחתם, בני בלי בית, שעולמם חרב – ולמען השם, במה הם עסוקים? בעסקי מחלוקת. באתי לפני הממונים עלינו וקבלתי בפניהם: 'האפשר ללבות בקרב עלובים אלה שנאה ומחלוקת, בשעה שמה שנחוץ להם יותר מכל הם חום ואהבה ללא גבול? מה חשיבות עתה, ובכלל, לאיזו תנועה יהיו משתייכים?? עתה יש להעמידם על רגליהם, ולהשיב להם את שמחת חייהם האבודה!' כך התחננתי על נפשם ואין שומע. זוכרני כי בבואנו, ניסינו כוחנו בהקמת תנועת 'נוער חלוצי מאוחד' – נח"ם, שתהא בלא הבדלי השקפה ותנועה. הן כל זה לא היה רלבנטי אז כלל. אך לא כן סברו חבריי השליחים, וביותר הללו מן 'השומר-הצעיר' ו'הקיבוץ-המאוחד'. כל שנותר לי לעשות אפוא, היו ניסיונותיי הנואשים להפריד בין הנצים. מראות הילדים הרכים, שארית הפליטה, המחליפים ביניהם מהלומות בשל 'חילוקי דעות אידאולוגיים' על מדרגות הקסרקטין הנאצי ברוזנהיים שבבבאריה הצפונית – מדירים שינה מעיניי עד עצם היום הזה...

אוירת מחנק ערב הפילוג 'אי השפיות גברה על שפיות הדעת'

אכן, עתה כבר הייתה האווירה בין המחנות דחוסה, עכורה ורוויית-מתח. ככל שהיה הדבר לפלא, נבצר מאתנו לחיות חיים מלאים הָיִאִים לתקופה כה גדולה, כזו שקדמה להכרזת העצמאות ותקומת מדינת ישראל. עד מה השתוקקנו להיות שותפים גמורים בהתגשמות משאת הנפש של דורות רבים רבים, היינו נכונים למסור הכול, כל שניתבע, ואף מה שלא ניתבע בפירוש, בעבור האידאל העצום ונורא הזה. לא נמצא כל היגיון וטעם בעכירות הרוח. איש לא ידע להסביר היאך ואימתי נולדה, ומהו שמפרנס אותה. אך העובדה הייתה, שאי-השפיות גברה על שפיות הדעת. למרבה התדהמה, חצתה המחלוקת את הכול, הבדלי האידאולוגיות טמטמו ועיוורו את המוחות של ראשי ההנהגה, ממש כשל אחרון החיילים...

כזה היה מצב הדברים ביישוב ערב הקמת המדינה. אווירה של מצור וביטול, זלזול ודיכוי היו נחלת החברים. הייתה תחושה של מחנק, של ערב פילוג! הבשורה הקרובה בדבר עצמאות ישראל הנכספת – כמה נורא, באופן היותר פרדוקסלי – חָלַף שתביא להפשרת היחסים הפנימיים, הפלת המחיצות והתעצמות האחוה, עוד הביאה עמה הַחֲרָפָה בלתי נסבלת בכל התחומים, דבר שנמשך, למעשה, עד רגע הפילוג עצמו!

מדינת ישראל – 'נפל'!

לא רבים יודעים או זוכרים מה התרחש בבית-השיטה ערב הקמת מדינת ישראל, ביום הכרזת העצמאות. היה זה בערב שבת. כל שאני עומד לספרו עתה, התרחש ככתבו וכלשונו, ואין כאן שום גוזמא כלל ועיקר.

באותה תקופה שימשתי כרכז ועדת התרבות בבית-השיטה. נודע לנו על דבר הדיון העתיד להתקיים ב'אומות המאוחדות' בדבר הכרת האומות במדינת ישראל. התכונה וההתרגשות, הציפייה והתקווה, סחפו את כל היישוב בארץ. וכמובן מאלי סברנו אף אנו לתומנו, כי יש 'לעשות דבר-מה!' כינסתי אפוא את חברי ועדת התרבות לישיבה מיוחדת. פתחתי ואמרתי: 'הרי לפנינו מאורע היסטורי, בלתי רגיל, שאינו מתרחש בכל יום. יש לכבדו כראוי לו'. כמה אחת החברות, שנחשבה במושגי התקופה לאישיות בעלת ערך משכמה ומעלה, והתריסה: 'למדנו רבינו, מה כל כך "בלתי רגיל" במאורע זה?' חשבתי בלבי, שמא לא הובנתי כהלכה, והסברתי דברי: 'היום או מחר, חברים, עומד להתגשם חזונו של הרצל – הנה עומדת לקום לנו מדינה משלנו, מדינת ישראל!' נתנה בי אותה חברה עיניה בביטול וצעקה בכעס: 'נו נו, אמור לנו אברהם, כאשר אשה יולדת נֶפֶל – היא שמחה??...' נדהמתי: 'תשמענה אזניך מה שפך מדבר! נפל את אומרת?? אמנם, איננו שבעי רצון ממצב חלוקת הגבולות וסדורים אחרים, אך מעל לכל הפרטים, מצד עיצומו של יום, האין כאן מאורע גדול ועצום בהיסטוריה של עמנו, שיש לנו לשמוח בו שמחה גדולה?'

לא תאמינו, אך כך התגלגלו הדברים. נתגלע ויכוח סוער וכך הוחלט באותה ישיבה: אין מסיבה ואין כל סיבה לחגוג! אף על פי כן, ניצח האינסטינקט הבריא של הציבור. לחץ מצד החברים הוליד פשרה: שמחה לא, שיחת חברים לצורך דיווח יבש, כן. דרשת: לכל הפחות, יקשטו מפות ופרחים את השולחנות. גזרו

השוללים: בשום פנים ואופן לא! וכך נתלתה מודעה על לוח המודעות בזו הלשון: 'הערב שיחת חברים ב"ענייני דיומא"'. והס מלהזכיר את עניין הכרזת ה'מדינה'. קיצורו של דבר, עם ערב התמלא חדר האכילה מפה לפה, חברים וגם ילדים, אנשים, נשים וטף. וכמו תמיד, ניצחה המציאות כל דמיון, השמועות חלחו במהירות, שוב אי אפשר היה לכלוא את ההתרגשות הגואה, הכול רצו ליטול חלק במאורע ההיסטורי המתרגש לבוא על היישוב.

וכך, הכל מכונסים במקומותיהם, שוב אירע הלא יאומן. בתחילת האסיפה קמו להם בזה אחר זה נציגי 'המתנגדים', והחלו נושאים בפתוס 'דברי קינה והספד על האסון הנורא שפקדנו!'... קם מזכיר הקיבוץ בכבודו ובעצמו והעיד בבוז: 'הייתי היום בעיר חיפה ועיני ראו את "השתוללות האנשים ברחובות העיר"'. אויה ואבוי לנו, עד אנה יוליכנו דוד בן גוריון בשגינותיו! לרגע איימו מבוכה ואווירת נכאים להשבת את שמחת היום.

אלא אז אירע משהו בלתי צפוי. אחד החברים, בן עדות המזרח – דווקא מבין אלה ה'בלתי מפלגתיים', שאינו פעיל כלל מבחינה פוליטית, קפץ ממקומו בהתרגשות, טיפס ועלה על השולחן וצעק בקול: 'גוועלד! גוועלד! התאספנו לכאן על מנת לשמוח – ואתם מבקשים להכריחנו שנבכה??' הזעקה 'גוועלד, גוועלד' בפיו של אדם מעדות המזרח, הייתה קורעת שמים ולב. בבת אחת נפלה שתיקה. התדהמה והבלבול היו גדולים, לא ידענו כיצד להגיב ומה לעשות. אך התשובה לא איחרה לבוא מקבוצת חברים שישבה באחת מפילות האולם. לפתע נפרצה חומת השתיקה על ידי שירת 'התקווה' ותכף ומיד הוזזו-הושלכו השולחנות לצדדים והחברים יצאו ב'הורה' סוערת. רגש האחווה הלאומי ניצח את הכיתתיות הצרה!

אין צורך לומר, כי הרקע לקרע הנורא, היה הפילוג בין מפלגות 'הפועל הצעיר' ו'פועלי ציון', וההתנגדות העזה להנהגתו של דוד בן גוריון שצידד בראייה מפוקחת, בעד השלמה עם 'תכנית בלטימור' לחלוקת הארץ, פשרה שאמנם הייתה מכאיבה עד מאוד, אך בלתי נמנעת באותה שעה.

'בה' באייר, ידידי, לא יקרה דבר'

למחרת פרצה מלחמת השחרור. עוד בתחילת שנת תש"ח הועמד הפלמ"ח הכן בעמדות המפתח בכל החזיתות. באותם ימים הגיעתני הודעה מטעם מזכירות

הקיבוץ, כי נבחרתי להיות חבר בוועדה האמורה להכין תכנית לסמינר לפעילי הפלמ"ח. בקיבוץ לא היה לי באותה שעה כל תפקיד רשמי. הייתי 'חבר מן השורה'. הגעתי לישיבה. היה שם כבר י"ר, חבר קיבוץ נען שהיה אחראי על תכניות הסמינרים בקיבוץ המאוחד. והנה רואה אני אותו מניח על השולחן את תכנית הסמינר. הצצתי בתוכה ועיניי חשכו: הרי זו תכנית מיושנת שהייתה נהוגה בסוף שנות התר"צים בסמינרים למדריכים בתנועות הנוער שבגולה. הערתי בזהירות: 'האין זו תכנית שעבר זמנה?' והוא עונה לי: 'מה זאת אומרת "עבר זמנה"? הרי אלו הם היסודות שלנו!' אמרתי: 'אכן כן, אך בינתיים עומד "להתרחש דבר-מה", מצויים אנחנו בראשיתה של מלחמת השחרור!' הוא מביט בי כאינו מבין ושואל: 'ובכן מה, מה "עומד להתרחש"? עניתי: 'הטרם שמעת? בה' באייר עוזבים הבריטים את ארץ-ישראל, ואנחנו עומדים להכריז על מדינה משלנו'. והוא בשל: 'בה' באייר... בה' באייר... ובכן, בה' באייר, ידידי, לא יקרה דבר! במקרה הטוב נרד למחתרת עמוקה יותר!...' הבה נבין, את הדברים הללו לא אמר אחר מאשר אותו אדם, האחראי על ריכוז כל הסמינרים הרעיוניים בקיבוץ המאוחד!...

[...] הסמינר ירד מעל הפרק. ליתר דיוק – נדחה. בחודש אייר של אותה שנה הוכרזה 'ההפוגה הראשונה'. שני גדודים של הפלמ"ח הורדו למנוחה במחנה 'סראפאנד' שכבר נכבש על ידינו. אר"אז חזר רעיון הסמינר וניערור. אמרו המארגנים: 'ען כי בין כה וכה יושבים הלוחמים בטלים ממעש, הבה נקיים את הסמינר!' התכנסנו בשנית, וי"ר שולף ומניח על השולחן את תכניתו המקורית... הערתי: 'חבר, הרי כולנו רואים, עתה כבר אין מדובר ב"מחתרת יותר עמוקה". עכשיו, ברוך השם, יש לנו מדינה! הכיצד לא ידעו הלוחמים הצעירים דבר על קיומה, על הנעשה בחזיתות, על יעדיה וחזונה?' וי"ר בלגלוג: 'מה יש לדעת? הכל כבר כתוב בעיתונים!' השבתי באותה מטבע: 'נו, אם "הכל כבר כתוב בעיתונים" – סמינר למה לנו? וכבעבר, נדחתה דעתי, והוחלט פה אחד בעד התכנית המוצעת.

לבטח תשאלו: אילו תכנים מלבבים כללה אותה תכנית? ובכן, הרצאה ראשונה הייתה בנושא 'מדינת ישראל', והרצאה נוספת, של החבר ברל רפטור, איש 'סיעה ב' בנושא החשוב: 'בעיות הנמל בחיפה!'... אינני יודע מה רב היה ממה – אטימות החושים או העיוורון הנורא. ולמרבה הפלצות, הדבר הולך ונמשך מאז ועד ימינו! לא שמעתי איש מראשי המתנגדים, שוללי המדינה בדרך, שקם אי פעם, תפס ראשו בידיו, והתוודה: 'הכיצד כל זה קרה לי? באמת, הכיצד זה קרה לי??...'

'המניפסט הקומוניסטי'

אחת מאותן פרשות עצובות של ראשית היישוב שלוותה אותנו כצל כבד, הייתה שאלת החינוך בתנועות הנוער. באותה תקופה, הייתי אני עצמי פעיל בתנועות הנוער בארץ. בשנת תש"ה, לקראת סיום מלחמת העולם השנייה, כבר ידענו בארץ פחות או יותר את ממדי האסון ועומק הטרגדיה שפקדו את עמנו באירופה. והנה, בצל אותם מאורעות, התכנס מרכז 'המחנות העולים' לדון בתכנית הפעילות הרעיונית של השכבה הבוגרת. הוצעו שתי תכניות. האחת בשם המזכירות הארצית של התנועה, שנקודת מוצאה: 'בין שתי מלחמות עולם' והמוטו לה: 'המניפסט הקומוניסטי' של מרכס ואנגלס ותוצאותיו, להבנת המאבק ההיסטורי שהתנהל במה שהיה פעם 'ברית המועצות' וכהנה וכהנה...

התכנית השנייה העמידה במרכזה את 'השוואה ולקחה' כנקודת מוצא לכל תכנית ההדרכה. אני נתבקשתי להעלותה כהצעה נגדית. אודה, כי גם בפני עצמי התקוממתי בכל לבי להצעה הרשמית הכל כך תמוהה. פרשתי אפוא את הצעתנו האלטרנטיבית, הכוללת לקחים לעתיד חיינו כעם.

יומיים תמימים ניטש בין היושבים ויכוח עז! נטלו בו חלק כל קברניטי התנועה ומנהיגיה הרוחניים. תוכן הדיונים נמצא בין דפי הפרטיכל ופורסם כולו בעתון 'במבחן' של 'המחנות העולים' (אגב, אם טרם נגזז ניתן למצאו בארכיון התנועה ב'אפעל'). בתום הדיונים נערכה הצבעה על שתי התכניות. התכנית שעניינה 'המניפסט הקומוניסטי' זכתה לרוב גדול גם בקרב חברי ההנהגה. אנו, מצדדי התכנית השנייה, היינו מיעוט קטן בלבד! אמנם לזכותו יצוין, נחמה פורתא, כי עצם הדיון היה בעל ערך עצום וגורלי לעתיד התנועה. ואכן זמן מועט לאחר מכן – אפשר בעקבותיו ממש – נדחתה הצעת 'גורדוניה' להקים תנועה מיוחדת לתנועות הנוער, מה שהביא לפילוג בתנועת 'המחנות-העולים' וליצירת 'התנועה המאוחדת' על כל השלכותיו.

הרי לך המשך הסטיכיה העיוורת בניתוק מוחלט מפעיימת הזמן ותוצאותיו, וכל זה בעת שמוראות השואה וזוועותיה כבר היו מפורסמים וגלויים לכול – בשעה הזו אין עניין אחר לענות בו, להעסיק בו את מוחותיהם של הנערים הרכים, לבד מ'המניפסט הקומוניסטי'!!!... והאנשים הללו, אטומי השכל, הוסיפו – וחלקם אף מוסיפים כל עוד רוח באפם, אף לאחר שנתגלתה עוצמת טעותם – להנהיג,

להדריך ולהורות דרך לתנועה שלמה!! אותה שנה, שנת תש"ה, בה זרמו העדויות היותר מזוועות מהשואה, אותה שנה הייתה גם מהאפלות שידעה תנועת הפועלים בארץ-ישראל!...

הפילוג

רעידת אדמה

בשנת תשי"א פקדה רעידת אדמה אידאולוגית וקיומית את כל מפעל התחייה החלוצית, בדמות הפילוג בתנועה הקיבוצית. קיבוצים ותיקים כאשדות-יעקב ועין-חרוד נחצים לשניים – 'איחוד' ו'מאוחד'. קיבוץ הגושרים מתפלג וחברי תנועת ה'איחוד' 'נקרעים' מביתם ומעתיקים אותו לכפר-גלעדי; קיבוץ בית-השיטה מתפלג, וחברי תנועת 'האיחוד' עוברים לאיילת-השחר. משפחות נחצות ונקרעות לגזרים, הלב נשבר, האיבה מכרסמת, האווירה קשה מנשוא... אויה ואללי, הפילוג קם והיה.

אברהם אדרת (תרע"ד-תש"ס)

ניר מן

אברהם אדרת נולד בז' באדר תרע"ד (1914), בעת פרוץ מלחמת העולם הראשונה, בעיר העתיקה בירושלים. את תולדות חייו נהג אדרת להתחיל בתיאור עלייתה לירושלים של סבתו האלמנה, פעשע פלץ, עם שני ילדיה. בילדותו עקרו הוריו ליפו, ומאוחר יותר – לרמת-גן. בבית-הספר 'תחכמוני' התוודע אדרת לתנועת הנוער 'החוגים' (שממנה התפתחה לאחר מכן תנועת 'המחנות העולים'), והועיד עצמו לחיי הגשמה חקלאית בקיבוץ. הוא נמנה עם מייסדי קיבוץ בית-השיטה שבעמק חרוד, בכור קיבוצי 'המחנות העולים'. בשנות המחסור והדחק יצא לפלוגות העבודה במפעלי האשלג בסדום ובמפעלי המלח בעתלית. בקיבוצו פיתח את הנוי הציבורי והניח את יסודות הגינון הקיבוצי. לאחר מלחמת העולם השנייה יצא בשליחות התנועה למבצעי העלאת ניצולי שואה ארצה. במשך שנים רבות גויס לפעילות והדרכה בתנועות הנוער החלוציות, והיה מהוגי רעיון פיקוד הנח"ל בצה"ל. יחד עם רבקה אשתו הקים משפחה בת שלושה בנים ובת זקונים. ב'פילוג' שקרע את הקיבוץ המאוחד בשנת 1951 היה ממצדדי האיחוד ועבר עם משפחתו וחברים נוספים לקיבוץ איילת-השחר בגליל, שם החל לעסוק במלאכת החינוך בבית-הספר התיכון. במלחמת לבנון נפל בנו, יואל אדרת, שהיה מפקד גדוד מילואים וכבר הספיק להקים משפחה משלו.

במלאות שלושים לפטירתו, התכנסו חבריו של אברהם אדרת ושרטטו קווים לדמותו. על הפרשה שפילגה את הקיבוץ המאוחד בשנות החמישים סיפר שלומי ענתבי, מזכיר בית-השיטה באותם ימים ומהעוברים עמו לאיילת-השחר:

הוויכוח היה חם ולוהט. אברהם חרוט בזיכרון הקולקטיבי כקנאי עקשן, ולא כך היה. אני, שלא הייתי מזוהה עם שום צד וניהלתי את הוויכוח הזה, אומר לכם בכנות – אברהם לא רצה ללכת. הוא רצה להישאר! הוא הציע תנאים יוצאים מהכלל בעיניי. למשל, שייערך משאל חברים והתנועה שבה יבחר הרוב, תנהל את העניינים המשקיים והכלכליים של הקיבוץ; ואם הקיבוץ המאוחד ינצח, אנחנו נקבל את כל התנאים. רק בקשה אחת יש לנו – תנו לילדים שלנו לצאת בחופש הגדול למחנה עם התנועה המאוחדת. התפלגנו לא על הדברים הרציניים והעסק נשבר! [...] כעבור שנים הפכו אברהם ואריה בן-גוריון [=שנשאר בזמן 'הפילוג']

בבית-השיטה] לקרובים בנפש ועסקו בהכנת ספר המנורה. כמעט באחרית ימיו קיבל אברהם מאריה מכתב שבו היה כתוב: 'אוי אברהם, אברהם, למה נפרדנו?'³

ברוך כנרי סיפר באותה התכנסות:

אברהם האיש הקנאי והעקשן היה קודם כול, עד כמה שזה יישמע מוזר, האיש הכי אופייני לקיבוץ המאוחד שהכרתי. כשאמרתי לו את זה – לא הגיב ושתק. הוא היה איש הקיבוץ המאוחד כשיצא לחודשיים לעתלית ונשאר שנתיים; הוא היה איש הקיבוץ המאוחד בקנאותו לארץ-ישראל כולה; הוא היה כזה בפועלו בתנועת הנוער. הוא היה איש הקיבוץ המאוחד עם מחלוקת קשה בלבנו. המחלוקת התחילה עוד בשחר נעוריו. כמו כולם היה תלמידו של ברל, אבל לא ברל היה הדמות שאָתה הזדהה. עם ברל היה לו חשבון קשה: הוא היה בנעוריו חבר בתנועת 'הצופים העובדים' אותה תנועה שברל וטבנקין פירקו. טענתם הייתה שתנועת נוער היא עניין 'זעיר בורגני' ולא עניין למהפכנים בוני ארץ, ושצריך להכניס את כל בני התנועה הזו ל'נוער העובד'. אמרו ועשו. ואת זה הנער אברהם נשא עמו במשך כל חייו. גם כשבנה את תנועת הנוער שלו, על פי רעיונותיו, לא שכח זאת.

בעיצומן של המחלוקות והפילוג כתב אדרת:

החלטנו ללכת מכאן. איני מוצא את המילה המתאימה לכך. הייתי אומר 'להיעקר', אבל אין זה מבטא. אילו היה קיים פועל בעברית המבטא עקירה נגד רצונך – הרי היה זה ביטוי לתוכן החלטתנו. ההחלטה באה לאחר דיונים ממושכים ומחשבה שקולה. זוהי נחמה פורתא בכל מעשינו. לא נתפסנו לעצבנות ולמעשים פזיזים העלולים לבוא על אנשים שנתערער ביתם. עמדנו בפני הברירה הקשה ביותר שעמדה בפנינו אי-פעם, והכרענו. זו הייתה הדרך היחידה שהבטיחה את השמירה על דמות האדם שלנו והסיכוי לחזור לחיי יצירה נורמליים.

3 דברים אלו וכן כל המובאות בהמשך לקוחים מתוך: אברהם אדרת תרע"ד-תש"ס, חוברת זכרון, איילת השחר תשס"ב.

בגיל שישים פנה אדרת למסלול האקדמי, ובהיותו בן שבעים ואחת הוענק לו תואר 'דוקטור' באוניברסיטה העברית בירושלים על עבודת מחקרו: 'חורבן הבית השני והשפעתו על הליכות ואורח החיים בעם היהודי בדורות שלאחר החורבן'.⁴

גד אופז כתב לזכרו:

אדרת הפנה את יכולתו הלמדנית המופלגת ליצירתם של חכמים, ובעצמו היה תלמיד חכם חריף ובקיא. חוקר מעמיק המעמיד תלמידים הרבה. עשרות שמרו לו אמונים ובנאמנות שתו את דבריו, אם בשיעורים שקיים ב'אורנים' ואם בחוגי לימוד שבועיים. הם שיחרו לפתחו ועלו אליו לרגל לשיחות אישיות בעתות משבר ולסעד רוחני בזמנים של חיפושי דרך. השילוב המיוחד של חוקר המקורות, היסטוריון והוגה דעות, נמסך אצלו באמונה עמוקה מיוחדת לו. [...] יותר מכל העסיקה אותו חידת תקומתו של עם ישראל ממשבר חורבן הבית השני. הוא ראה בדבר דגם מנחה להווה ולעתיד. לנושא זה הקדיש את עבודת הדוקטורט שלו, ואתה שכלל ועשה לספר רב-מידות, שראה אור בהוצאת מאגנס של האוניברסיטה העברית.

עם חברו אריה בן-גוריון, מייסד מכון החגים הבין-קיבוצי, כתב אברהם אדרת במשך שנים רבות ילקוטי חגים, ויחדיו אספו השניים כרך מלא וגדוש על תולדות המנורה היהודית. בקיבוצו איילת-השחר הוא הקים את בית-הכנסת המקומי מכספי מכירת בית הוריו בירושלים. בית-התפילה היה מנחשוני בתיהכנסת בתנועה הקיבוצית, ובו עלו לתורה בנות ובני המצווה מהמשק. לאחר מותו נקרא בית-הכנסת על-שמו 'אוהל אברהם'. בשנות גבורותיו החל בעבודת האחזקה והטיפול בבית-העלמין ביישובו והתמסר לה בכל מאודו. בעבודת כפיים עמלנית בנה במקום קירות אבן, השקיע בטיפוח הגינות והנוי והפך את בית-העלמין לשכיית חמדה המשקיפה אל נופי עמק החולה, הגולן והחרמון.

4 ספרו מחורבן לתקומה, המבוסס על עבודת מחקר זו, יצא לאור בשנת תשמ"ט בהוצאת מאגנס.

בי"א באדר ב' תש"ס (1990) נפטר אברהם אדרת ונטמן בבית-העלמין באיילת-השחר. תקצר היריעה מלתאר את עשייתו העצומה בתחום הבנייה, החינוך וההגות. אליעזר שביד, חניכו של אברהם אדרת, ספד לו:

אברהם שכנע ביושרו, ברצינותו, ביסודיות ובאכפתיות הלוהטת שקרנה ממנו. לא היה פער בין דיבורו להתנהגותו. בייחוד הייתה חשובה בעיני העובדה, שהאידיאלים הנעלים לא הסיחו את תשומת לבו מאישיותם של חניכיו, מרגישויותיהם ולבטיהם. הגשמת האידיאלים הייתה חשובה בעיניו למען האנשים המגשימים אותם ולא להפך. [...] אברהם היה בין המעטים בתנועת העבודה שהבינו לעומק מה קרה לעם היהודי במלחמת העולם השנייה, אלה שתפסו מהי האחריות שנפלה על היישוב הארץ-ישראלי באותה שעה הרת-גורל, וגם היה להם אומץ הלב ותעצומות הנפש לקחת אחריות ולהסיק את המסקנות הציבוריות והאישיות שנבעו ממקור זה. [...] בהסתכלות פרספקטיבית לאחור אפשר לומר שאברהם נחלץ אז להתמודד בשדה החינוכי עם אחת השאלות הגדולות העומדות במרכז סדר יומנו עד היום: מה תהיה דמותו היהודית של היישוב הארץ-ישראלי, ומה תהיה דמותה היהודית של המדינה שעמדה לקום תוך זמן קצר מאוד. [...] מקוריותו ותעוזתו באו לידי ביטוי בהגשמה. הוא היה היחיד שעשה מה שלא עשו המחנכים המבוגרים בתנועת העבודה: עיצב תורת חינוך, יישם אותה בתכניות עבודה מפורטות, קיים סמינרים להכשרת המדריכים והפך את פעילותו בתנועת הנוער למנוף של השפעה במעגלים תנועתיים רחבים יותר. הוא יצר אפוא לתנועתו, ובאמצעותה למדינה, דרך ממשית של חינוך ציוני-סוציאליסטי יהודי.

